

Den folkelige bølge

Af Roar Skovmand

»Det er velkendt og en lille smule komisk, at de fleste danskere hedder noget, der ender på -sen. Det vidner om, at vi kommer af en bondebefolkning, af folk der bare var efterkommere af Jens, Niels, Lars, Mads og Knud og ikke havde mere at skulle have sagt. Man ser af historien, at de fremtrædende og herskende personer har skilt sig ud fra det umælende folk ved at bære mere interessante navne. Det gælder også for de talende og skrivende personligheder...«

Således indleder Sven Møller Kristensen sin nyeste bog: »Den store generation«. Sådan kalder han det kuld i dansk litteratur og kunst, der omkring århundredskiftet bar navne som Jakob Knudsen, Johannes V. Jensen, Johannes Larsen og Carl Nielsen. Han betegner dette kuld som et særlig dansk fænomen, aldeles uorganiseret, men »udsprunget af en bølge«, der rejste sig lidt før århundredskiftet og markerede sig politisk med systemskiftet 1901, da den første bonde, Ole Hansen, blev minister, og den vestjyske degn J. C. Christensen regeringens virkelige leder.

Den litterære bølge var ifølge Møller Kristensen fremkaldt af et samspil af tre elementer: Den gamle bondekultur – den grundtvigsk prægede folkeoplysning – de moderne ideer i brandesianisme og studentersamfund.

Særlig vægt lægger Møller Kristensen på det andet led i dette samspil: »Den grundtvigske ånds oprindelse og særlige betydning i Danmark må sandsynligvis ses som forklaringen på, at den folkelige bølge er en speciel dansk foreteelse«.

Som fagmand har Møller Kristensen begrænset sin un-

dersøgelse af den folkelige bølge til skønlitteraturen, men han hævder, at den rakte ud over det litterære område, til billedkunst og musik. Han kender til disse områder, og hvem der gør det, må give ham ret heri.

Det ligger nær at antage, hvad Møller Kristensen ikke nævner, at den folkelige bølge også slog ind over historiens græsgange. En af generationens foregangsmænd, Jeppe Aakjær, havde en tid studeret historie og var i mange år redaktør af Historisk Aarbog for Skive og Omegn. Det var også ham, der skrev »Historiens Sang«: Som dybest Brønd gi'r altid klare Vand.

Men hvorfor ikke spørge: Kan Ribe amt bekræfte eller afkræfte en påstand om, at den folkelige bølge omfattede historien?

Det lærde lokalhistoriske studium har fornemme aner i dette amt. Her blev i 1855 oprettet det første historiske museum uden for hovedstaden. Fjorten år senere udgav en af dets oprettere, latinskolelæreren J. F. Kinch, første bind af den forbilledlige »Ribe Bys Historie og Beskrivelse«. Inden sin død 1888 nåede han at føre værket frem til enevældens indførelse. Samtidig med hans virke udgav den noget yngre arkivmand Oluf Nielsen, selv vestjyde, en række kildekrifter og udarbejdede indgående herredsbeskrivelser fra de vestjyske amter. De blev indledt med Skast Herred, der kom 1862, og de sikrede ham plads som pioner blandt vore lokalhistorikere, en samler med flid og sporsans, men med begrænset horisont.

Men her er ikke tale om en folkelig bølge. Indledningen til det samspil mellem almuekultur, grundtvigianisme og videnskabelig betragtning, som Møller Kristensen betegner som ingredienserne i den folkelige bølge, repræsenteres i Ribe amt af H. F. Feilberg.

Fra sin tidlige barndom i vestjyske præstegårde havde Feilberg åben sans for de oprindelige træk i almuens liv og sprog, og i sin manddomstid som præst først i Brørup,

siden i Darum, skrev han to hovedværker, der blev grundlæggende for dansk folkelivsforskning. Det ene var Ordbogen over de jyske Almuesmål, der udkom over den lange årrække 1886-1914, en skatkiste med grundig oplysning om sæd og skik og livsholdning. Det andet var den lille, men indholdsrige bog »Dansk Bondeliv, saaledes som det i Mands Minde førtes navnlig i Vestjylland«, hvis første bind kom i 1889 og blev genoptrykt gang på gang.

Karakteristisk for Feilbergs holdning og horisont indleder han bogen med en beretning om, hvordan han på en rejse i Gudbrandsdalen i følge med den norske folkelivsforsker Eilert Sundt besøger en bondekone og ser hende lave grød efter en metode, som tidens ernæringseksperter havde kritiseret. Eilert Sundt var opbragt herover og havde indledt en »grødkrig« mod eksperterne. Feilberg kunne ikke glemme, hvad Sundt sagde til ham: Bondens liv er ikke en blanding af påfaldende skikke og slet, uordentligt husstel, men er *en tusindårig kulturudvikling*, hvor bestandig slægt har lært af slægt, og der er gjort fremskridt . . . Så manglede det bare, at norske bønderkoner, som havde kogt grød i tusinde år, ikke skulle kunne gøre det fremdeles.

Med denne oplevelse som inspiration tog Feilberg jævnsides med sin præstegerning arbejdet op »for at lære at forstå, hvordan bondens liv er blevet ført, førend den nye tids mangfoldige og stærke påvirkninger brød ind over det og begyndte at omdanne det . . . Så begyndte jeg at spørge de gamle ud og samle ind, ved tilfældige samtaler, på landeveje, i jernbanevogne, på smårejser, ved forespørgsler i »Skattegraveren« og ved skriftlige meddelelser . . . Hvad jeg så har samlet ind i årenes løb, har i mit sind lagt sig til rette om, hvad jeg havde oplevet eller kendte her vester fra . . .«

På det meget kendte maleri af Erik Henningsen, der viser lærerkollegiet på Askov Højskole i 1902, ses den 70-årige Feilberg yderst på højre fløj. Han havde på det tidspunkt for længst trukket sig tilbage fra præstegerningen og fun-

det et inspirerende miljø i Askov. Til Nathalie Zahle skrev han i 1894: »Vi danner jo en lille lærd republik . . . livet er her større og rigere end i en ensom vestjysk præstegård«.

Den selvlærte videnskabsmand blev samme år gjort til æresdoktor ved Københavns Universitet, men selv i Askov var der i disse år mandskab nok til at danne et lille »filologisk samfund«, hvori skolens lærere Marius Kristensen og Poul Bjerger deltog.

På samme tid som Feilberg kom til Askov, udgav højskolens bibliotekar, vestjyden Poul Bjerger, første bind af »Aarbog for Dansk Kulturhistorie«, der i den følgende halve snes år nåede en for den tid usædvanlig udbredelse. I sin bog om Askov Højskoles historie skriver Hans Lund: »Når årbøgerne fik den store udbredelse, skyldtes det nok, at de kom på et meget gunstigt tidspunkt, da der var en voksende interesse for historie, der vendte sig mod folkets jævne liv. Troels-Lunds »Dagligt Liv i Norden« var begyndt at udkomme i 1879, Feilbergs »Dansk Bondeliv« så lyset i 1889 – hans ordbog over den jyske almues sprog rummede en rigdom af kulturhistorisk stof, og Evald Tang Kristensen var i gang med sit store indsamlingsarbejde af folkeminder. Der var en almindelig følelse af, at historien hidtil var gået den jævne mands dør forbi, og at dette burde rettes. Bonden var ved at indtage en fremtrædende plads i vort folks liv – hans fortid var vel også opmærksomhed værd«.

Poul Bjergeres videnskabelige indsats tåler ingen sammenligning med H. F. Feilbergs. Men på Askov Højskole viste han sjældne evner, når det gjaldt kontakt med omverdenen – fra Malt sogn til videnskabens højborge. En særlig kontakt fik han med de elever, der søgte skolens bibliotek, dengang et af landets største. Som eksempel herpå skal anføres nogle linier fra en af dem, der har fået en hædersplads i Møller Kristensens bog. For mange år siden fandt jeg i skolens arkiv et brev til Poul Bjerger, skrevet af Jeppe J. Aakjær fra hans hjem i Fly ved Skive, dateret den 24. juli 1889:

»Jeg sidder heroppe midt i den Ørken Viborg Amt, *selv* et Stykke Ørk – med stor og vid Udsigt til alle Sider – uden netop til den Side hvor min »Fremtid gror« – med Haab nok, Mod nok, Tro nok – men ingenlunde Penge nok – har langt til Kjøbstad, langt til *Bibliotheker*, langt til Venner – og ak! langt til Gud i Himlen . . . Du har i din Magt at afhjælpe et af mine Savn . . . Vil du tilstede mig Laan af Askov-Bibliothekets Bøger?«

Det var et ridderslag at få en sådan tilladelse på et tidspunkt, hvor Statsbiblioteket i Århus endnu ikke var oprettet. Den, der som dreng har oplevet at blive lukket ind i Det hvide Hus' boghal og blive ledet højtideligt frem af Poul Bjerger og Marius Kristensen til Fagrskinna og andre oldhistoriske kildeskrifter, der ikke var til at opdrive i storbyen Kolding, har bevaret en dyb respekt for biblioteksmanden Poul Bjerger. Han kunne både tilfredsstille kræsne lærere som Marius Kristensen, glubske lærlinge som Jeppe J. Aakjær og ham, der endnu ikke var nået til skelsår og alder. Blandt skolens elever hed det sig, at Poul Bjerges bibliotek var skolens bedste lærer.

Også hos rigsarkivaren, A. D. Jørgensen, havde Poul Bjerger en høj stjerne. Han opfordrede Bjerger til at udgive de gamle vider og vedtægter fra tiden før bondefrigørelsen, og det veg han ikke tilbage for.

Mens Poul Bjerger var og blev autodidakt, var Marius Kristensen en skolet videnskabsmand. Hans ydre fremtoning kunne minde om Sokrates, som man kender ham fra antikke buster, og hans »bjerg af viden«, som Jacob Appel kaldte det, gjorde ham til noget af et orakel ikke blot i lærer- og elevkredsen på Askov, men også blandt fagfæller i hovedstaden, hvortil han flyttede 1927 – året før universitetet i Århus blev til. Som dialektforsker udarbejdede han sammen med Vallekilde-læreren Valdemar Bennike en serie kort over de danske folkemål. De udkom i årene 1897-1912 på en tid, hvor højskoleeleverne endnu talte et

af skolegang og massemedier ufordærvet landsbysprog. I bogen »Folk fra Ribe Amt«, der kom i 1962, redigeret af H. K. Kristensen, har Johs. Kristiansen givet et træfsikkert og sympatisk billede af Marius Kristensen og hans indsats på Askov.

Det billede af Askov, som Erik Henningsen malede i 1902, havde endnu Ludvig Schrøder, skolens grundlægger og mangeårige forstander, som hovedskikkelse. Mere end nogen anden havde han lagt vægt på, at folkehøjskolen skulle give livsbelysning på historisk baggrund – i den grad, at selv naturvidenskaben, hvis talsmænd, fysikerne Poul la Cour og Jacob Appel, står i maleriets forgrund, skulle fremstilles historisk – en lige så genial som frugtbar pædagogisk metode.

Selv om Schrøders tid ikke rakte til deltagelse i de højvidenskabelige samtaler mellem de lærde Askov-lærere, havde han sans for egnshistoriens værdi. I 1901 spurgte han den stærkt historisk interesserede og nytiltrådte stiftamtmand Gustav Stemann, om man ikke i Ribe amt kunne gøre noget lignende, som Frede Bojsen havde gjort på Møen: indsamle stof om egnens fortid. Stemann greb tanken, og dermed var stødet givet til oprettelsen af Historisk Samfund for Ribe Amt, der skulle blive forbillede for landets øvrige amter i de følgende år.

Når det drejer sig om Askov, ligger det vel ikke nær at tale om »den store generation« i forbindelse med maleriets forgrundsskikkelser. »Den store generation« på Askov var ikke folk som Feilberg, Marius Kristensen og Poul Bjerge, men de unge lærere, der ti-femten år senere gav den gamle skole nye horisonter: J. Th. Arnfred, Hans Lund, C. P. O. Christiansen og Jens Rosenkjær – de to førstnævnte gæve vestjyder, de to sidstnævnte livlige københavnere. Men i forbindelse med den bølge, der bar den store digtergeneration, er det mændene fra omkring århundredskiftet, der må fremhæves.

Da den, der skriver disse linier, en menneskealder senere – i efteråret 1937 – blev ung lærer i historie på Askov Højskole, var forbindelsen mellem det gamle historiske arnested og det lokalhistoriske oplysningsarbejde åbenbart svækket. Det var egentlig mærkeligt, for formanden for Historisk Samfund, Søren Alkærsig, boede ikke langt fra Askov og havde netop – sammen med Henrik Larsen – skrevet den forbilledlige landsbyhistorie »Askov i Malt Herred, et Stykke Bondehistorie«. Vestjyden Alkærsig havde ingen højere uddannelse, men ligesom Poul Bjerge havde han tilegnet sig lærdom ved selvstudium – han havde også nået at deltage i Feilbergs filologiske samfund i Askov. Han var stærkt præget af de krav om grundighed, nøjagtighed og perspektivrig forståelse, som kendetegnede Feilberg og hans fagfæller. Dertil kom en usædvanlig oprindelig fortælleevne, krydret med djærv humor, som tog brodden af hans hang til at moralisere.

Jeg blev helt overrasket, da Alkærsig i foråret 1939 pludselig trådte tilbage, kun 70 år gammel, og bestyrelsen ved årsmødet, denne gang på Askov, foreslog mig indvalgt som bestyrelsesmedlem i hans sted. Jeg husker, at forstander Arnfred som dirigent gjorde opmærksom på, at jeg var vel ung til det hverv og det selskab. Det sagde han ikke direkte, men oplyste, at jeg var ret ny på stedet! Selv gættede jeg på, at det var samfundets sekretær, førstelærer H. K. Kristensen fra Lunde, der stod bag opfordringen, og så kunne jeg ikke sige nej. Jeg havde faktisk ikke behandlet ham helt pænt, mente jeg selv. Som ny sekretær i Dansk historisk Fællesforening, paraplyforeningen for de historiske samfund, museer og arkiver over hele landet, var jeg nogle år tidligere også blevet redaktør af det historiske tidsskrift »Fortid og Nutid«. Det ville jeg gerne have rettet op, og havde derfor fået professor Gudmund Hatt til at skrive om oldtidens landsby i Danmark. Jeg fik også en storartet artikel fra ham, ledsaget af fortrinlige opmålinger af oldtids-

huse. Hvis de havde været signeret, ville de have røbet, at de var rentegnet af de vordende professorer Axel Steensberg eller Carl Gunnar Feilberg. Til samme hæfte bidrog H. K. Kristensen med en fængslende beretning om en oldtidsboplads i Lunde, hvor tomter fra jernalderhuse på opdyrket hedejord kunne erkendes ved, at der var påfaldende kraftig plantevækst, hvor de havde ligget. Artiklen var helt i orden, præget af den sikre iagttagelsesevne og sobre fremstillingsform, som kendetegner H. K. Kristensen, men den ledsagende opmålingsskitse var ikke helt oppe på de steensberg-feilbergske mærker. Hvordan den blev hævet op i dette høje plan, husker jeg ikke, men jeg husker, at jeg var ked af at gøre H. K. Kristensen ked af det. Så meget mere glædede det mig, da jeg året efter ved fællesforeningens årsmøde første gang traf H. K. Kristensen personligt og til min overraskelse forstod, at han havde været godt tilfreds med at få sin tegning forbedret.

De første bestyrelser, man som ung kommer ind i, glemmer man ikke så let. Dog husker jeg nok bestyrelsesmøderne i fællesforeningen, hvor jeg selv var sekretær, bedre end møderne i Historisk Samfund for Ribe Amt, hvor H. K. Kristensen var sekretær. Men jeg var dog med i syv år og kan endnu se disse folk for mig – se dem komme med deres mange gode ideer om møder og mindstene og billigere trykkerier. Det skuffede mig lidt, at møderne næsten altid blev henlagt til stationsbyer på Varde-Grindsted-kanten, for der fandtes dog mere spændende steder, f.eks. Ribe eller Askov. Men medlemsmøder måtte holdes, hvor der var god tilgang af medlemmer, og det var der just i de egne, hvor formanden, Salomon Frifelt, og sekretæren, H. K. Kristensen, færdedes.

De udfyldte hinanden. Hjemstavnskærligheden havde de tilfælles. I ånden og tonen kunne Frifelt – selv forfatter – minde om »den store generation«. Men H. K. Kristensen var med sin grundighed, nøjagtighed og perspektivrige for-

ståelse en værdig efterfølger i sporet efter forskerne fra det feilbergske miljø. Hos ham fandtes de tre elementer, som Møller Kristensen fremhævede som forudsætninger for den store generation. Begges indsats i den periode, hvor jeg var med i bestyrelsen – men også længe efter – bekræfter påstanden om, at den folkelige bølge ved århundredskiftet omfattede lokalhistorien. Og her vedblev den at tage land længe efter, at dens virkning var ophørt på digtningens enemærker.